

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ГРОМАДЯН¹

PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A TEACHER IN FORMING CRITICAL THINKING OF CITIZENS

В умовах сучасного суспільства, що характеризується перенасиченістю інформації, глобальними викликами та стрімкими змінами формування критичного мислення громадян стає провідною стратегією держави. У даному контексті освіти належить вагомий роль у формуванні такого типу мислення громадян, а професійна підготовка майбутніх педагогів має переорієнтуватися на формування такого типу педагогічної компетентності, що сприятиме моделюванню освітнього процесу на засадах ціннісно-сислової освітньої парадигми, що зорієнтовує на самостійне пізнання.

Педагогічна компетентність педагога визначається як інтегративна професійна якість, що вміщує знання, уміння, навички, професійні цінності та особистісні характеристики, що дозволяють ефективно реалізовувати професійну педагогічну діяльність відповідно до сучасних освітніх вимог. Акцентовано на необхідності орієнтації педагогічної компетентності педагога на формування критичного мислення підростаючого покоління як вимоги часу.

Структурними компонентами педагогічної компетентності педагога з урахуванням необхідності формування критичного мислення у підростаючого покоління визначено: мотиваційно-ціннісний (орієнтація на загальнолюдські цінності, усвідомлення значення критичного мислення в освіті й житті людини, а також професійній діяльності; установка на формування критичного мислення здобувачів освіти, громадян); когнітивний (знання про теорію критичного мислення, методику його розвитку й формування на різних вікових етапах); операційний (уміння впроваджувати технологію формування критичного мислення в освітній процес); рефлексивний (уміння оцінювати ефективність власної педагогічної діяльності).

Провідними умовами формування педагогічної компетентності педагога визначено: сформоване критичне мислення педагога; набуття педагогом знань про критичне мислення на методологічному, теоретичному, методичному, технологічному рівнях; упровадження технології формування критичного мислення, як на етапі професійної підготовки або перепідготовки, так і під час професійної діяльності педагога; максимальне використання можливостей формальної і неформальної освіти; використання цифрових ресурсів та інтерактивних платформ; побудова індивідуальної педагогічної траєкторії педагога з метою розвитку власної педагогічної компетентності для формування критичного мислення громадян.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, педагогічна компетентність педагога, критичне мислення громадян, компетентнісний підхід.

ментність педагога, критичне мислення громадян, компетентнісний підхід.

In the conditions of modern society, characterized by information overload, global challenges and rapid changes, the formation of critical thinking of citizens becomes the leading strategy of the state. In this context, education has a significant role in the formation of this type of thinking of citizens, and the professional training of future teachers should be reoriented to the formation of this type of pedagogical competence that will contribute to the modeling of the educational process on the basis of a value-semantic educational paradigm that focuses on independent cognition.

The pedagogical competence of a teacher is defined as an integrative professional quality that includes knowledge, skills, abilities, professional values and personal characteristics that allow for the effective implementation of professional pedagogical activity in accordance with modern educational requirements. The emphasis is on the need to focus the pedagogical competence of a teacher on the formation of critical thinking of the younger generation as a requirement of the time. The structural components of a teacher's pedagogical competence, taking into account the need to form critical thinking in the younger generation, are defined as: motivational and value-based (orientation on universal human values, awareness of the importance of critical thinking in education and human life, as well as professional activity; attitude to the formation of critical thinking in students and citizens); cognitive (knowledge of the theory of critical thinking, the methodology of its development and formation at different age stages); operational (the ability to implement the technology of forming critical thinking in the educational process); reflective (the ability to evaluate the effectiveness of one's own pedagogical activity). The leading conditions for the formation of a teacher's pedagogical competence are defined as: formed critical thinking of a teacher; acquisition by a teacher of knowledge about critical thinking at the methodological, theoretical, methodological, technological levels; implementation of the technology of forming critical thinking, both at the stage of professional training or retraining, and during the teacher's professional activity; maximum use of the opportunities of formal and informal education; use of digital resources and interactive platforms; construction of an individual pedagogical trajectory of the teacher in order to develop his own pedagogical competence for the formation of critical thinking of citizens.

Key words: competence, professional competence, pedagogical competence of the teacher, critical thinking of citizens, competency-based approach.

УДК 370.1:159.954
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/84.2.1>

Починкова М.М.,
докт. пед. наук,
професорка кафедри початкової освіти
Державного закладу «Луганський
національний університет
імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна)

Курило В.С.,
докт. пед. наук, професор,
перший проректор
Державного закладу «Луганський
національний університет
імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна)

Бадер С.О.,
докт. пед. наук,
професорка кафедри розвитку дитини
раннього і дошкільного віку
Державного закладу «Луганський
національний університет
імені Тараса Шевченка»
(Полтава, Україна)

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні зміни в суспільстві вимагають і відповідних освітніх реформ, особливо у підготовці майбутніх фахівців педагогічного профілю. Однією з таких є необхідність у навчанні педагогів-фасилітаторів. Саме такий педагог спроможний підготувати майбутнє покоління, яке буде здатне до розбудови демократичного суспільства, швидкої адаптації під час професійної діяльності, гнучкості, відповідальності, прийняття складних рішень, роботи з великими обсягами інформації тощо. Для формування цих якостей, перш за все, важливо сформувати критичне мислення особистості, що допоможе не тільки реалізовувати визначені якості, а й уникати маніпуляції, негативного впливу інформаційного простору, дотримуватися інформаційної гігієни тощо. Особливої гостроти означена проблема набуває в сучасних умовах становлення нашої держави, де через ведення активної інформаційної війни з боку країни-агресорки, громадяни потерпають від негативного впливу інформації, постійних маніпуляційних викидів у мережі, що призводить до поступової зневіри у власні сили, сіє сумнів щодо можливості перемогти, чи навіть, виживання. Тому формування критичного мислення громадян має посідати чільне місце в системі навчання, професійної підготовки, підвищення кваліфікації.

Однак, означена робота вимагає й підготовки педагогів, здатних до реалізації такої амбітної мети. Перші кроки вже здійснені в системі освіти нашої держави: професійна підготовка майбутніх педагогів здійснюється на засадах компетентнісного підходу, що сприяє не тільки оволодінню комплексом знань, умінь й навичок, але й становленню професійного світогляду на основі ціннісних переконань. Крім того, підготовка таких фахівців накладає відбиток на зміст і структуру професійної компетентності майбутнього фахівця, зокрема, педагога, оскільки саме вони стануть реалізаторами інноваційних підходів в освітньому процесі школи й виховуватимуть підростаюче покоління у контексті сучасних освітніх парадигм. На думку С. Мартиненко, «на часі така організація професійної освіти, результатом якої є висока якість компетентності, спроможність адекватно сприймати педагогічні новації, створювати власну систему діяльності, легко адаптуватися до змін життя, розвивати власну компетентність» [6]. Тож, важливим аспектом професійної підготовки майбутніх педагогів є формування у них низки компетентностей, що сприятимуть розвитку критичного мислення підростаючого покоління – громадян України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема професійної підготовки майбутніх педагогів завжди перебувала в центрі уваги дослідників, адже соціальні зміни висувають нові вимоги до цього процесу. Зрозуміло, що така проблема

є багатоаспектною й вивчається дослідниками з різних точок зору. Ми дещо звузимо аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми професійної підготовки педагогів у контексті компетентнісного підходу та аспекту такої підготовки саме до формування критичного мислення підростаючої особистості.

Компетентнісний підхід був предметом дослідження педагогів і психологів, зокрема: І. Беха, Н. Бібік, Л. Ващенко, Г. Гоменюк, Л. Гуцан, Г. Єльнікової, О. Зайченко, В. Захарченка, В. Кременя, О. Локшиної, В. Лугового, В. Маслова, О. Пометун, Дж. Равена, Ю. Рашкевича, І. Родніної, Ж. Таланової та ін.

Зміст і формування педагогічної компетентності досліджуються у студіях таких науковців, як: В. Гринько, Н. Гузій, З. Курлянід та ін.

Активну наукову роботу щодо аналізу проблем формування критичного мислення здобувачів освіти та впровадження його в процес професійної підготовки майбутніх педагогів ведуть: С. Бадер, М. Починкова (вивчають теоретико-методологічні аспекти підготовки педагогічної спільноти до формування критичного мислення здобувачів освіти різних рівнів в умовах інформаційної агресії), В. Козир (визначає роль, місце і специфіку реалізації технології розвитку критичного мислення в закладах освіти), О. Пометун (досліджує теорію і практику технології розвитку критичного мислення в закладах середньої освіти), С. Терно (розкриває теоретико-методичні особливості формування критичного мислення учнів на уроках історії, розробляє курси для вчителів і широкого загалу зі стратегій та процедур критичного мислення), О. Тягло (визначає теоретичні засади критичного мислення) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, у сучасному науковому дискурсі критично бракує досліджень, спрямованих на розкриття структури педагогічної компетентності педагогів з урахуванням необхідності набуття знань, умінь і навичок щодо формування критичного мислення громадян, а також визначенню умов її формування, чому й буде присвячено наше дослідження.

Мета статті полягає в уточненні й доповненні зміст структури педагогічної компетентності аспектами, спрямованими на формування критичного мислення громадян, а також умовами її формування.

Виклад основного матеріалу. На початку варто зауважити, що під педагогічною компетентністю педагога ми розуміємо інтегративну професійну якість, що вміщує знання, уміння, навички, професійні цінності та особистісні характеристики, що дозволяють ефективно реалізовувати професійну педагогічну діяльність відповідно до сучасних освітніх вимог.

Наступним логічним кроком є визначення місця критичного мислення в освіті та у вимогах до професійної підготовки фахівців.

Відповідно до нормативно-правових документів, критичне мислення посідає місце наскрізної навички, як у освітньому процесі закладів загальної освіти, так і під час професійної підготовки майбутніх фахівців.

У Законі України «Про освіту» в статті 12 визначено мету повної загальної середньої освіти, досягнення якої забезпечується формуванням ключових компетентностей. «Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми» [12].

У Державному стандарті початкової освіти визначення поняття «мислення» фіксуємо десять разів. Це поняття вжито в наступних контекстах:

– «мислення» у словосполученні «способи мислення», яке входить до загальних та обов'язкових результатів навчання [14];

– у пункті 9 знаходимо поняття «критичне та системне мислення» як спільне для всіх ключових компетентностей;

– розвиток мислення також входить до ключових компетентностей різних освітніх галузей: математичної (п. 13) – «розвиток мислення», природничої (п. 14) – «формування наукового світогляду і критичного мислення», інформатичної (п. 16) – «здатності до використання інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження...», мистецької (п. 19) – «здобувач освіти виявляє ..., асоціативне мислення у процесі художньо-творчої діяльності ...» [14].

Концепція «Нова українська школа» також визначає критичне мислення як уміння, спільне для всіх компетентностей [8].

Заслуговує на особливу увагу Державний стандарт базової і повної загальної освіти, у якому розвиток критичного мислення входить до завдань освітньої галузі в основній школі [13], а також до завдань різних освітніх галузей: суспільствознавства – «розвиток інтелекту дитини, її критичного та творчого мислення» [там само], математики – «розвиток логічного, критичного і творчого мислення учнів» [там само]; до суспільствознавчого, технологічного компонентів старшої школи [там само].

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» ми знаходимо поняття «критичне осмислення» в межах знань в описі кваліфікаційних рівнів. Так, 7 рівень визначається як «здатність особи

розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідних наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов». Серед знань, якими має володіти фахівець, визначено «критичне осмислення теорій і принципів, методів і понять у сфері професійної діяльності та/або навчання», а серед умінь – «поглиблені когнітивні та практичні уміння / навички, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання» [15]. Удруге «критичне осмислення» знаходимо у 8 рівні «здатність особи розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності та/або у процесі навчання, що передбачає проведення дослідження та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог», необхідні для цього знання «критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань», відповідно, серед умінь – здатність розв'язувати проблеми в нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності [15].

Отже, аналіз нормативно-правових документів України щодо підготовки здобувачів освіти засвідчує, що одним з найважливіших завдань сучасної освіти стає розвиток критичного мислення здобувачів освіти та фахівців освітньої галузі. Саме тому воно посідає чільне місце в освітньому процесі й процесі підготовки фахівців. При цьому громадяни повинні вміти застосовувати його, як у повсякденному житті, так і у професійній діяльності. А педагоги мають бути готові до його впровадження в процесі професійної діяльності.

Далі звернемося до потлумачення понятійно-термінологічного апарату, для цього нам треба розкрити сутність понять «компетентність», «професійна компетентність», «педагогічна компетентність».

Поняття «компетентність» відносно недавно увійшло в педагогічний дискурс, однак воно досить докладно вивчено й розкрито. Одним із перших у науковий обіг увів цю дефініцію американський науковець Дж. Равен, який визначав його як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, що містить вузькоспеціальні знання, особливі предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії [22].

Докладне аналітичне дослідження поняття «компетентність» у педагогічній діяльності було здійснене О. Марущак. Дослідниця висновкує, що компетентність – «це цілісна якість особистості, яка, базуючись на знаннях, умінь, навичка, досвіді й особистісних якостях, відображає

прагнення, готовність і здатність вирішувати проблеми та розв'язувати завдання реальної практичної діяльності» [7]. Крім того, у цьому аспекті авторка підкреслює вплив на компетентність індивідуальних особливостей особистості і важливість особистісної системи цінностей, адже саме крізь призму цих чинників реалізується відповідальність за ефективність роботи і результат діяльності, на який впливає суб'єктивація компетенції.

Поняття «професійна компетентність» також значною мірою привертає увагу науковців, бо зміст саме цього поняття лягає в основу професійної підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей, зокрема й педагогів. Це зумовлено акцентуацією на компетентнісному підході в освіті, що сьогодні залишається домінуючим.

Українські науковці розглядають професійну компетентність у декількох площинах: як інтегральне / інтегративне утворення; як систему знань, умінь, особистісних якостей; як ознаку, як сукупність тощо. З метою отримання більш точного підґрунтя для розкриття поняття «педагогічна компетентність» проаналізуємо низку визначень.

Як інтегральне / інтегративне утворення професійну компетентність розглядають:

– Н. Лалак: «складне особистісне утворення людини, що оптимально поєднує знання, уміння, навички, мотиви, ціннісні орієнтації, ставлення особистості; визначає здатність людини до само-реалізації й самовизначення [4, с. 9];

– Т. Мала: «інтегративна якість особистості, яка включає в себе готовність і здатність людини до здійснення професійної діяльності на основі наявних знань, умінь, навичок і професійно особистісних якостей [5];

– О. Онаць: «інтегральне утворення, що репрезентоване системою теоретичних знань, практичних умінь, соціально значущих і професійно важливих якостей особистості, сформованої мотиваційно-ціннісної сфери та набутого досвіду, діалектичний взаємозв'язок яких забезпечує результативність його професійної педагогічної діяльності» [9];

– І. Полубоярина: «інтегративне утворення, в основі якого лежать професійні знання і вміння, особистісні якості та досвід, що обумовлює здатність майбутнього фахівця до ефективного виконання професійної діяльності» [11];

Як певну систему професійну компетентність визначають:

– І. Чемерис: «система теоретичної і практичної готовності особистості до ефективної самореалізації у професії, що реалізується через парадигму професійно значущих знань, умінь, якостей, здібностей, схильностей та досвіду професійної діяльності [20, с. 9];

– Я. Сікора: «система знань, умінь, особистісних якостей, формування та розвиток яких

дозволить розв'язувати типові професійні задачі, а також проблеми, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, що передбачає здатність людини до професійного та особистісного зростання [19].

Як ознака виступає професійна компетентність у визначенні О. Антонової та Л. Маслак: «ознака володіння певним набором компетенцій відповідної галузі (сукупності знань, умінь і навичок, набутих упродовж навчання) необхідних для виконання певного виду професійної діяльності [1].

Отже, не зважаючи на різні підходи до визначення поняття «професійна компетентність» можемо стверджувати, що в його основу покладено систему знань, умінь й навичок, а також особистісних якостей, що дозволяють особистості успішно реалізовувати професійну діяльність.

Уважаємо поняття «педагогічна компетентність» деривативним поняттям «професійна компетентність», що має спрямованість на певну професійну діяльність і відображає специфічні характеристики цієї діяльності. Тому, ще більше звужуючи коло нашого дослідження, звернемося до змісту і структури поняття «педагогічна компетентність» і порівняємо його з поняттям «професійна компетентність».

У науковій літературі дослідники розглядають як синонімічні терміни «педагогічна компетентність» і «професійна компетентність викладача / педагога». Убачаємо в цьому не розбіжність у підходах до визначення цих понять, а лише акцентуацію на професії педагога або приналежності до неї.

Дослідники проблеми змісту поняття «педагогічна компетентність» на відміну від поняття «професійна компетентність» акцентують увагу на специфічних аспектах професійної діяльності педагога: ціннісні орієнтації, фахові й функціональні знання (В. Саюк); здатність до всіх етапів роботи над освітнім процесом від проектування до коригування (А. Фрумкіна); опанування методологічними засадами освітньої галузі, зокрема й інноваційними (Ю. Козловський). Отже, можемо зробити узагальнення про те, що здійснення ефективної професійної діяльності педагогом можливе лише за умови наявності сформованої педагогічної компетентності. І тому саме наявність такої компетентності важлива для формування критичного мислення громадян.

Далі коротко розглянемо структуру професійної і педагогічної компетентностей.

На підставі аналізу доробок науковців А. Шіба визначає в структурі поняття «професійна компетентність» професійно-пізнавальний, особистісний та соціальний блоки [21, с. 386]. У змісті професійно-пізнавального блоку наявні знання, уміння, навички, теоретичне та творче мислення; в особистісному блоці – мотиваційний, вольовий

та емоційний компоненти; соціальний блок уміщує здатність особистості фахівця здійснювати ефективну взаємодію з іншими учасниками професійної діяльності [21, с. 386].

У структурі професійної компетентності дослідники (З. Бакум, Л. Саприкіна) доречно виділяють основні рівні діяльності суб'єкта, а саме: набуття знань, формування вмінь та навичок, професійну підготовленість, професійний досвід та професіоналізм [2].

Ці складові професійної компетентності науковці екстраполюють на складові педагогічної компетентності, зі спробами відобразити в них специфіку педагогічної діяльності.

Так, В. Саук у структурі професійної компетентності викладача виокремлює мотиваційний, когнітивний, операційний і особистісний компоненти. До складу мотиваційного компоненту входять мотиви, потреби, ціннісні орієнтації; до когнітивного – знання; до операційного – уміння та навички; до особистісного – особистісні якості [15].

Колектив авторів, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та ін. до змісту професійної компетентності зараховують: знання предмета, методики його викладання, педагогіки й психології та рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості і професійно значущі якості [10].

У свою чергу, О. Сергійчук, П. Шкира, визначають наступні компоненти професійної компетентності майбутніх учителів: мотиваційно-ціннісний (погляди, уявлення, сподівання, мотивації); когнітивно-технологічний (володіння відповідними знаннями та вміннями їх застосовувати на практиці); комунікативний (володіння культурою спілкування, здатність створювати атмосферу комфортності тощо); рефлексивно-діяльнісний (здатність до критичного самоаналізу, самооцінки, готовність до змін тощо); морально-етичний (поважання гідності дитини, такт, толерантність, емпатія тощо) [18].

Отже, педагогічна компетентність педагога має складну структуру і її формування є непростим завданням. Абсолютно слушним вважаємо зауваження О. Сергійчук про те, що однією зі складнощів, з якими стикаються педагоги під час набуття професійної компетентності полягає у одночасному набутті професійних знань на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному [17, с. 203].

Однак, на нашу думку, саме здобуття необхідних знань на всіх рівнях може забезпечити ефективну професійну діяльність педагога, зокрема й у процесі формування критичного мислення громадян.

З огляду на вимоги, що висуваються суспільством до сучасного громадянина й фахівця, а також позиції критичного мислення в освітньому процесі й житті людини, при цьому цілком розділяючи

позиції науковців щодо визначення структури професійної компетентності педагога, вважаємо за доцільне уточнити й доповнити зміст структури педагогічної компетентності декількома аспектами, які спрямовані саме на формування критичного мислення громадян:

- мотиваційно-ціннісний компонент (орієнтація на загальнолюдські цінності, усвідомлення значення критичного мислення в освіті й житті людини, а також професійній діяльності; установка на формування критичного мислення здобувачів освіти, громадян);

- когнітивний компонент (знання про теорію критичного мислення, методику його розвитку й формування на різних вікових етапах);

- операційний (уміння впроваджувати технологію формування критичного мислення в освітній процес);

- рефлексивний (уміння оцінювати ефективність власної педагогічної діяльності).

Визначення структурних складових педагогічної компетентності дозволяють нам схарактеризувати необхідні умови її формування, що дозволить у подальшому ефективно формувати критичне мислення громадян.

На перше місце висуваємо наявність сформованого критичного мислення у педагога. Зрозуміло, що педагог, у якого відсутнє критичне мислення, або сформоване на низькому рівні, не може формувати критичне мислення здобувачів освіти, громадян.

Другою педагогічною умовою виступає набуття педагогом знань про критичне мислення на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Ця умова певним чином перегукується з першою, однак, педагогу не достатньо лише самому мати сформоване критичне мислення для того, щоб формувати критичне мислення громадян. Для цього він може не мати достатніх знань на будь-якому окремому визначеному рівні, чи на всіх одночасно тощо. Тому вважаємо, що володіння педагогом знаннями на всіх рівнях відіграє вирішальну роль для формування критичного мислення в здобувачів освіти, громадян.

На третьому місці – упровадження технології формування критичного мислення, як на етапі професійної підготовки або перепідготовки, так і під час професійної діяльності педагога. Складно уявити процес формування критичного мислення без спеціальної технології, адже таке мислення є доволі складним і потребує спеціальних методів і засобів для його формування.

Реалізація трьох попередніх умов можлива при дотриманні таких орієнтирів в освітньому процесі: переорієнтація змісту освіти на суб'єктивні надбання одного студента; моделювання форм освітнього процесу відповідно до вимог, що

висуваються до занять, з урахуванням компетентнісного підходу; спрямування занять на формування й розвиток критичного мислення; триетапна структура заняття з формування критичного мислення: вступна, основна частина, підсумкова; використання спеціально підібраних відповідних методів і засобів технології формування критичного мислення на кожному етапі заняття; добір системи таких методів і прийомів та змісту завдань з дисциплін професійного спрямування, що найбільш ефективно сприяють формуванню критичного мислення, предметно-спеціальних і загальних компетентностей у педагогів.

Четвертою умовою є максимальне використання можливостей формальної і неформальної освіти. Щодо формальної освіти, то саме вона покликана підготувати майбутнього педагога до формування критичного мислення у здобувачів освіти у майбутній професійній діяльності, а також здійснити перепідготовку до цього процесу під час післядипломного навчання. Крім того, формування критичного мислення здобувачів освіти має відбуватись безпосередньо системно й цілеспрямовано під час формальної освіти. Ю Козловський зауважує, що до способів здобуття педагогічної компетентності належать: здобуття педагогічної освіти, здобуття професійної кваліфікації педагогічного працівника, перепідготовка, довготермінові сертифіковані курси підвищення кваліфікації [3, с. 102].

П'ята умова – використання цифрових ресурсів та інтерактивних платформ. Тут також убачаємо зв'язок із попередньою умовою, адже використання таких ресурсів дозволяє здійснювати більш ефективну професійну підготовку або перепідготовку. Однак, такі ресурси дозволяють оптимізувати освітній процес, застосовувати дистанційне навчання й реалізовувати процес формування критичного мислення постійно, що особливо важливо в умовах війни.

І остання – шоста умова – полягає в побудові індивідуальної педагогічної траєкторії педагога з метою розвитку власної педагогічної компетентності для формування критичного мислення громадян. Тут ми виходимо з тієї позиції, що кожен педагог має різний рівень власної сформованості критичного мислення, а також готовності до формування критичного мислення громадян. Ці аспекти, безумовно, залежать від цілої низки факторів: часу здобуття освіти, наявності в системі професійної підготовки теоретичних, методологічних, методичних, технологічних засад формування критичного мислення громадян, власного досвіду з впровадження технології формування критичного мислення та багато ін.

Висновки. Сьогодні критичне мислення виступає наскрізною навичкою, що пронизує всі компетентності, однак вимагає цілеспрямованого

формування, що може здійснювати лише досвідчений педагог. У цьому аспекті, ключову роль відіграє сформована педагогічна компетентність педагога, що дозволяє йому володіти знаннями на теоретичному, методологічному, методичному, технологічному рівнях. Ефективне формування такої компетентності вбачаємо можливим за умов: наявності сформованого критичного мислення у педагога, набуття педагогом знань про критичне мислення на методологічному, теоретичному, методичному, технологічному рівнях; упровадження технології формування критичного мислення, як на етапі професійної підготовки або перепідготовки, так і під час професійної діяльності педагога; максимальне використання можливостей формальної і неформальної освіти; використання цифрових ресурсів та інтерактивних платформ; побудові індивідуальної педагогічної траєкторії педагога з метою розвитку власної педагогічної компетентності для формування критичного мислення громадян.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в вивченні готовності педагогів закладів освіти різних рівнів до формування критичного мислення здобувачів освіти, а також виявлення труднощів і запитів на підвищення кваліфікації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонова О. Є., Маслак Л. П. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 81–109.
2. Бакум З. П., Саприкіна Л. В. Професійна компетентність і професійна компетенція у контексті підготовки майбутніх дизайнерів. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2011. Вип. 33. С. 15–21.
3. Козловський Ю. М. Формування педагогічної компетентності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти непедагогічного профілю. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2019. Випуск 66. С. 99–103.
4. Лалак Н. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в процесі навчання історії: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.02. Ін-т педагогіки АПН України. К., 2009. 20 с.
5. Мала Т. Професійна компетентність, як ключове поняття в процесі підготовки майбутніх фахівців з книжкового дизайну. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2013. № 10. ч. 2. С. 97–105.
6. Мартиненко С. О. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя початкової школи: здобутки, проблеми і перспективи. *Вісник психології і педагогіки*. 2014. Вип. 16. URL: <http://www.psyh.kiev.ua/> Мартиненко С. М. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя початкової школи: здобутки, проблеми і перспективи
7. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка* : [наук.-

метод. журнал] Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97–108.

8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

9. Онаць О. М. Управління розвитком професійної компетентності молодого вчителя загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01. Інститут педагогіки АПН України. К., 2006. 21 с.

10. Педагогічна майстерність : підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. К. : Вища школа, 1997. 349 с.

11. Полубоярина І. І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в педагогічному коледжі : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Житомирський держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2008.

12. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2014. № 37-38. Ст. 2004. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.

13. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>

14. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>

15. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>

16. Саук В. І. Професійна компетентність як основа розвитку сучасного викладача в системі післядипломної педагогічної освіти. *Нова педагогічна думка*. 2012. №3 (71). С. 57–61. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7042/1/%D0%A1%D0%B0%D1%8E%D0%BA_3_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf

17. Сергійчук О. Професійна компетентність майбутнього учителя у системі підготовки до педагогічної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4 (Ч. 2). С. 198–206.

18. Сергійчук О., Шкира П. Професійна компетентність майбутнього вчителя. *Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності* : науково-теорет. зб. Вип. 1. Переяслав-Хмельницький : СКД, 2008. 254 с.

19. Сікора Я. Б. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики засобами моделювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. Житомир, 2010. 20 с.

20. Чемерис І. М. Формування професійної компетентності майбутніх журналістів засобами іншомовних періодичних видань: автореф. дис. на здобуття наук. ступен. канд. пед. наук : 13.00.04. Інститут вищої освіти АПН України. К., 2008. 20 с.

21. Шибя А. В. Сутність і структура поняття «професійна компетентність». *Pedagogy of Higher and Secondary Education*. 2012. Вип. 36. С. 381–387. <https://doi.org/10.31812/educdim.v36i0.3445>

22. Raven J. Competence in modern society: Its identification, development and release. H.K. Lewis, 1984.